

O. Rozovyk, Ph.D. in History
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

AGRARIAN SITUATION OF POLISH PEASANTS IN THE UKRAINIAN SSR AND PROBLEMS OF ITS RESETTLEMENT IN 1920–1930s

In the early 1920's Landless and smallholder farmers appeared in the Ukrainian Socialist Soviet Republic (Ukrainian SSR), due to natural population growth, migration of peasantry from abroad, lack of free lands after redistribution among the peasants in 1919–1920. All these events also took place in Polissia and forest-steppe zones of Ukraine, where 371 thousand of Poles had lived, 97.4 thousand of them were land-hungry and landless. The plots per farm by mid-1920th had decreased from 8–10 cropland to 1.5–2 per family, that did not meet the agricultural subsistence level of the family at that time. In addition, soils in these regions were not suitable for productive agriculture.

In 1925 the government of the republic approved the program for resettlement of Poles peasants to the south of Ukraine (17.5 thousand people) and to the colonization fund of the Soviet Union (85 thousand people). The state provided financial assistance to 600–800 rubles on the household, agricultural implements, cows, horses, and so on for planned immigrants. By means of the state and public organizations of the south of the Ukrainian SSR works were carried out on irrigation of agricultural lands, establishment of logistical service for the newly formed cooperative farms.

In the second half of 1930th. migration of Polish population continued mainly to the south from the northern regions of the republic. However, this movement took place in search of more highly paid work and gaining of vocational and higher education in rural areas and towns.

Keywords: agrarian overpopulation, landlessness, migration, land development, logistics.

УДК 94(410): 327"1920/1930"

К. Семеняк, магістранта
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

БРИТАНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА ПРО ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА РОЛЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ У 1920–1930-Х РОКАХ

У статті представлений огляд основних етапів розвитку британської історіографії щодо питання формування європейської системи безпеки у міжвоєнний період. Загалом виділено три хронологічні етапи розвитку історичних праць стосовно теми європейської політики безпеки 1920–1930-х років. Проаналізовано найпоширеніші концептуальні підходи британської історичної науки ("ортодоксальний", "ревізіоністський", "пост-ревізіоністський" напрями), їх спільне та відмінне. Визначено особливості політики безпеки в Європі після Першої світової війни, в основу якої було покладено колективні принципи та взаємні гарантії безпеки. Досліджено процес зародження та особливості розвитку політики "умиротворення". Розглянуто співпрацю Великої Британії з Францією, Німеччиною, Радянським Союзом та іншими європейськими країнами у сфері європейської системи безпеки. На основі загального аналізу праць британських істориків виділено головні чинники, які впливали на політичний курс Великої Британії стосовно політики безпеки в Європі у міжвоєнний період (віра в дієздатність Ліги Націй, суспільні настрої британців, зовнішньополітичні інтереси держави та ін.). З'ясовано роль Великої Британії у побудові нової системи безпеки в Європі.

Ключові слова: історіографія, система безпеки, ортодоксальний напрям, ревізіонізм, пост-ревізіонізм, умиротворення.

Перша світова війна довела повну недієздатність та неспроможність до трансформації Віденської системи міжнародних відносин з її головним принципом "балансу сил" між європейськими державами. Необхідно було створити систему безпеки, здатну попередити зростання військової загрози та не допустити розв'язання нової війни в Європі та світі. Основою нової системи безпеки, яка розбудувалася у 20 – 30-х рр. ХХ століття, мали стати мирні договори, що забезпечували її дієздатність.

Особливу роль у формуванні європейської системи безпеки після Першої світової війни відіграла Велика Британія. Це пояснюється тим, що у міжвоєнний період Велика Британія стає складовою частиною європейської системи і політика ізоляції, якої вона раніше дотримувалася у відносинах з іншими державами, тепер стає не тільки безперспективною, але й катастрофічною. У даному контексті постає необхідність наукового дослідження зміни політичного курсу у 20 – 30-х рр. ХХ століття та шляхів практичної реалізації політики Великої Британії стосовно інших європейських країн, у першу чергу Франції, Німеччини, Радянського Союзу. Не менш важливим є британський досвід пошуку компромісів та захисту власних інтересів у вирішенні європейських конфліктів.

Метою, яку ставить перед собою автор у даній статті, є розгляд основних етапів розвитку британської історіографії з питання формування європейської системи безпеки у 1920 – 1930-ті роки та аналіз найпоширеніших концептуальних підходів британської історичної науки. Актуальним завданням є визначення можливих перспективних напрямів подальшої розробки теми з урахуванням значною мірою оновленої джерельно-документальної бази.

Дослідження історії зовнішньої політики Великої Британії та її ролі у формуванні європейської безпеки у період 1920 – 1930-х років має міцну історіографічну традицію. Висвітлення та розробка даного питання розпочалися вже у другій половині 1930-х років, а наукове осмислення та вивчення – по завершенні Другої світової війни. Історіографічний огляд європейської політики безпеки Великої Британії у 1920 – 1930-ті роки можна поділити на декілька груп: 1) британська історіографія; 2) зарубіжна історіографія (праці європейських та американських вчених); 3) роботи вітчизняних авторів.

Відразу слід зазначити, що у британській історичній науці історіографія історії зовнішньої політики традиційно є галуззю політичної історії. Вона не представляє собою монолітного цілого і її можна розділити на:

1) зовнішньополітичну (міждержавну) історію, яка вивчається переважно в руслі дипломатичної історії та охоплює взаємини Великої Британії з європейськими країнами, США, Японією;

2) військову і стратегічну історію, де переважають сюжети військового, військово-морського, ядерного та інших видів суперництва з іншими країнами та історію локальних і світових воєн за участі Великої Британії;

3) імперську історію та історію відносин Великої Британії із країнами Співдружності націй, в якій досліджуються проблеми британської колоніальної політики та деколонізації;

4) політичну біографію.

Головні позиції у дослідженні зовнішньополітичної історії Великої Британії належать вченим Кембриджського і Лондонського університетів, де склалися традиції вивчення дипломатичної історії на основі критичного аналізу архівних і опублікованих джерел. Ще в

© Семеняк К., 2015

період Першої світової війни британський уряд встановив тісні контакти з низкою академічних істориків. На Паризькій мирній конференції 1919 року Г. Темперлі, Дж. Гуч, Р. Сітон-Вотсон, Ч. Уебстер та інші університетські історики виступали в ролі експертів британської делегації. У 1920–1924 роках під редакцією Г. Темперлі була видана шеститомна "Історія Паризької конференції" [5], де автор висвітлює політику Великої Британії у роки Першої світової війни і на мирних переговорах. Зацікавленість уряду Англії у поглибленому дослідженні зовнішньополітичних процесів знайшла своє вираження і у створенні в 1920 році Королівського інституту міжнародних відносин. Основу інституту склали університетські історики. Фактично ця установа стала виконувати функції науково-дослідного центру, який працював з урахуванням замовлень міністерства закордонних справ. Співробітники інституту приділяли увагу переважно аналітичному вивченню подій сучасного міжнародного життя.

Уже в 1920 – 1950-ті роки британські вчені, використовуючи опубліковані джерела, дослідили ряд важливих проблем розбудови нової європейської безпеки Великою Британією у співпраці з іншими європейськими країнами [25]. Дослідники у контексті розробки даної проблематики вивчали й питання про витоки Першої світової війни, аналізували зміни в європейській безпеці, намагалися дати відповідь на питання, якою повинна бути нова система європейської безпеки і якою має бути роль Великої Британії у її створенні та підтримці.

У 1939 році вийшла праця Е. Карра "Британія: дослідження з історії зовнішньої політики від Версальського договору до початку війни" [8]. Дослідник висвітлює головні принципи, що були покладені в основу британської зовнішньої політики, намагається проаналізувати роль Великої Британії у світовій політиці напередодні Другої світової війни. У даній праці Е. Карр відстоює необхідність "політики умиротворення" в тих умовах, в яких знаходилася Англія у 1920 – 1930-х роках, оскільки, як пояснює автор, країна не володіла достатньою кількістю економічних та політичних ресурсів для виконання версальських зобов'язань. Політика балансу сил в Європі, на думку Е. Карра, не відповідала ні державним інтересам Великої Британії, ні Версальській системі міжнародних відносин. Її характерною рисою була нестійкість, швидка зміна співвідношення сил. У цих умовах логіка підтримки рівноваги сил в Європі вимагала від Великої Британії все більшого "розширення континентальних зобов'язань, прямої участі в європейських суперечках" [8].

На початку 40-х років XX століття у британській історіографії був започаткований "ортодоксальний напрям". Прихильники його критикували адміністрації Р. Макдональда, С. Болдуїна та Н. Чемберлена, які, на їх погляд, повільно проводили переозброєння армії, дотримувалися недалекогоглядної лінії зовнішньої політики, не зважаючи на критику. Засновниками цього "ортодоксального" напрямку історіографії стали троє журналістів – М. Фут, Ф. Оуен, П. Ховард, які під псевдонімом "Cato" видали у липні 1940 року спільне дослідження "Винні" ("Guilty Men") [6, р. 445 – 446]. Ця праця відразу викликала великий резонанс та стала найвідомішою полемікою у британській політичній історії. Книга здобула широку популярність в англійському суспільстві, настрої якого були вдало передані авторами. "Cato" звинувачував англійські політичні уряди 1930-х років у прорахунках, брехні, некомпетентності у зовнішньополітичних рішеннях. Праця завершувалася вимогою до "Винних чоловіків" покинути управління країною з власного бажання і зробити суттєвий внесок у майбутню перемогу [6, р. 445 – 446]. Цей заклик був спрямований

до Р. Макдональда, С. Болдуїна, Н. Чемберлена. "Ортодоксальний" напрям знайшов підтримку і серед політиків та державних діячів Великої Британії, таких як У. Черчилль, Л. Нам'єр, Дж. Вілер-Беннет.

Британський політичний діяч, прем'єр-міністр У. Черчилль у своїх мемуарах (особливо викликає інтерес книга перша "Буря, що насувається" [4]) описує найважливіші події з 1919 року по грудень 1940 року, при цьому автор наводить маловідомі історичні факти, характеристики видатних державних і військових діячів, документи передвоєнного і воєнного часу, піддає жорсткій критиці зовнішню політику Дж. Саймона, в той же час менше критикуючи зовнішню політичну лінію Н. Чемберлена. У. Черчилль дає оцінку британській дипломатії, підкреслюючи, що не завжди політика урядових кіл була спрямована на підтримку європейської безпеки. За кількістю залучених документів, у тому числі з власного архіву, ця робота не має аналогів.

Л. Нам'єр, у свою чергу, називав міжвоєнний період одним із "найболючіших" у британській історії, а прем'єр-міністра Н. Чемберлена, який очолював на той час уряд, характеризував як "самовпевненого, неосвіченого, із здатністю дурити себе та інших" [20, р. 172]. Автор відстоює тезу про те, що вектор європейської політики безпеки був зведений Великою Британією нанівець протягом прем'єрства Н. Чемберлена.

Одна з найбільш ґрунтовних публікацій, присвячених зовнішній політиці Великої Британії у міжвоєнний період, належить провідному британському досліднику В. Медлікоту. Праця під назвою "Британська зовнішня політика з часів Версалью" вийшла у 1940 році [18]. У ній автор дає загальний аналіз англійської зовнішньої політики після Першої світової війни, намагаючись охопити усі найважливіші події міжвоєнного часу. У 1968 році з'явилось розширене перевидання книги. Не дивлячись на те, що книга невелика за обсягом, на наш погляд, В. Медлікоту вдалося виконати поставлене перед собою завдання – прослідкувати зміни позицій Англії стосовно інших європейських держав. Увесь повоєнний період англійської історії В. Медлікот поділяє на два етапи: 1) 1918 – 1930 роки, 2) 1931 – 1939 роки і звертає увагу на суперечливість англійської зовнішньої політики [19, с. 92 – 93].

Г. Гуч у своєму дослідженні "Британська зовнішня політика 1919 – 1939" [10] критикує діяльність британської дипломатії між двома війнами. Він також звертає увагу на протиріччя в англійській зовнішньополітичній діяльності, а політику "умиротворення" Великої Британії пояснює недалекогоглядністю урядових кіл, звинувачує Н. Чемберлена у її проведенні [14, р. 256 – 258].

У 1945 році була опублікована монографія В. Джордана "Велика Британія, Франція і німецька проблема у 1918 – 1939 роки" [1], яка присвячена аналізу еволюції відносин між Англією та Францією протягом 20 – 30-х років XX століття та пошуку шляхів вирішення повоєнних проблем в Європі. На думку дослідника, саме британсько-французькі протиріччя з проблем реалізації Версальського договору, більшу частину відповідальності за виникнення яких несуть французькі політики, відкрили шлях до ремілітаризації Німеччини, до формування європейського вогнища агресії та війни [1, с. 251]. Дослідник підкреслює, що жоден принцип британської політики не повторювався так часто, як небажання англійського уряду брати на себе будь-які нові зобов'язання в Європі крім тих, які містилися у Статуті Ліги націй і в Локарнській угоді. Таким чином, збереження політики балансу сил в її первинному вигляді для Великої Британії в розглянутий час було вже неможливим. Потрібно підкреслити важливість праці В. Джорда-

на, оскільки він одним із перших використав надзвичайно широкую джерельну базу, залучив матеріали не лише документального, але й науково-дослідницького характеру. Це дало можливість В. Джордану на той час найбільш повно розкрити основи британської європейської зовнішньої політики.

Прихильники "ортодоксальної" школи, як правило, звинувачували в неадекватності британських політиків кінця 1930-х рр. Однак, уже наприкінці Другої світової війни чиновники колишнього уряду Н. Чемберлена виступили з першими "ревізіоністськими" працями, де обґрунтовували політику "умиротворення" Великої Британії як найбільш раціональну в тогочасних умовах.

У 40 – 50-х рр. XX століття опубліковані мемуари британських державних діячів, причетних до проведення політики "умиротворення", які були покликані, якщо не виправдати її, то хоча б показати реальні мотиви і цілі, що їх переслідувала діяльність Форін-оффісу. Вони стали своєрідною відповіддю прихильникам "ортодоксальної" школи. Йдеться, у першу чергу, про спогади Дж. Саймона [26], Д. Купера [10] тощо. Поява цілого комплексу мемуарів, а також оприлюднення видавництвом Форін-оффісу документів зовнішньої політики Великої Британії стали основою для нового підходу та аналізу європейської політики безпеки Великої Британії у міжвоєнний період у британській історіографії. З цим пов'язана діяльність плеяди істориків "ревізіоністського" напрямку.

В 1963 році професійним істориком М. Гілбертом та журналістом Р. Готтом було проведено дослідження, яке вперше звертало увагу на економічний аспект європейської політики Великої Британії. Автори взяли низку інтерв'ю у тогочасних політиків, вели переписку з діячами уряду Н. Чемберлена. На їх думку, британська дипломатія намагалася виграти час у Мюнхені, а страх перед можливою співпрацею з комуністами змушував шукати порозуміння з Гітлером [13, р. 158]. Ця думка заслуговує на увагу хоча б тому, що її автори вперше відштовхувалися не від критики уряду, а від характеристики ситуації, в якій перебував кабінет міністрів.

Загалом в історіографії другої половини XX століття по-новому висвітлені проблеми побудови європейської безпеки та роль у цьому процесі Великої Британії. Ці праці відрізняються підходами до вивчення минулого та методами дослідження, але для більшості з них характерним є намагання реабілітувати британську політику 1930-х років. Більшість тогочасних вчених, зокрема, А. Орде, П. Кеннеді, А. Клейтон, М. Гілберт, Р. Готт належать до "ревізіоністської" школи британських істориків. Вони відстоюють тезу, що зовнішня політика урядових кіл Великої Британії була виваженою, з чітким баченням завдань дипломатії. У своїх працях дослідники звертають увагу на те, що усередині британського суспільства були досить сильними пацифістські настрої, віра в дієздатність Ліги Націй, і це не могло не впливати на основні вектори зовнішньої політики країни.

Великий інтерес у британських вчених, у контексті британської політики безпеки в Європі, викликають британсько-французькі відносини у 1920 – 1930-ті роки. Цьому питанню присвячена колективна монографія "Неспокійні сусіди: Французько-британські відносини у XX столітті" (1971) [28]. Автори зазначають, що під "сферою безпеки" у відносинах між Великою Британією та Францією 1920 – 1930-х років слід розуміти три основні проблеми: 1) питання про форму політичної взаємодії двох провідних європейських держав; 2) позицію двох держав у питанні створення режиму роззброєння в Європі та світі; 3) взаємодію Великої Британії та Франції у процесі військово-політичної стабілізації на континенті на базі мирних договорів 1919 – 1920 років. До-

слідники на конкретних прикладах підтвердили тезу, що концепції безпеки, яких дотримувалися британське і французьке керівництво, різнилися по ряду найважливіших питань: роль Німеччини в Європі, кордони Польщі та її місце на континенті, шляхи і методи укладення мирного договору з Туреччиною. Це призводило не тільки до британсько-французьких протиріч, а й свідчило про відносну ненадійність Версальського режиму безпеки – його реальне функціонування серйозно відрізнялося від первинного проекту, прописаного в основних рисах у мирних договорах [28, р. 284 – 289].

Цікавим є те, що більшість дослідників цієї проблематики дотримуються тези про керівну роль Великої Британії у формуванні англійсько-французької політики безпеки в Європі напередодні Другої світової війни.

Необхідно зазначити, що "ревізіоністи", у плані роботи з джерелами по історії передвоєнного періоду, на крок випереджали істориків "ортодоксальної" школи. Так, перший біограф Н. Чемберлена, К. Фейлінг, який працював із його особистим архівом, зробив висновок, що прем'єр-міністр "намагався виграти час, аби мати можливість озброїтися для участі у неминучій війні... умиротворення ніколи не було головним мотивом його політики, він керувався, перш за все, потребами і вимогами безпеки в Європі" [11, р. 359]. В. Медлікотт піддавав нещадній критиці головні постулати "ортодоксальної школи". Автор схвалював політику Н. Чемберлена, вважаючи її політично та економічно обґрунтованою, виходячи з можливостей та впливу Великої Британії у 1920 – 1930-х роках. На його думку, Англія "відчувала відповідальність за те, що відбувається у світі, хоча ресурсами для рішучого впливу при цьому вже не володіла..." [19, р. 233]. З цією думкою В. Медлікотта не можна повністю погодитися. Велика Британія 1920 – 1930-х років за економічними показниками, політичним впливом була провідною країною Європи. Однак, у вказаний час країна дійсно не володіла необхідними ресурсами для відвернення нацистської загрози від Європи, це було можливим лише у разі об'єднання Великої Британії з іншими провідними європейськими державами та США у союзи.

Суттєво, на наш погляд, вплинули на становлення "ревізіонізму" праці Д. Ватта [29] та Ф. Нортеджа [22]. Ці автори визначили політику кабінету Н. Чемберлена як помірковану, з продуманим баченням завдань, що стояли перед британською дипломатією. Політика "умиротворення" була визнана дослідниками результатом таких впливових факторів, як економічна слабкість, брак ресурсів для виконання зобов'язань перед усім світом і в самій Британській імперії. Крім того, пацифістські настрої у суспільстві були надзвичайно сильними після Першої світової війни, що певним чином, також впливало на ситуацію.

У 1967 році британські дослідники отримали у своє розпорядження велику кількість нових документальних джерел у зв'язку зі скороченням парламентом строку секретності архівних документів з 50 до 30 років. З цього часу у британській історіографії набуває популярності думка про альтернативність "умиротворення", яка підтверджувалася архівними матеріалами. Б. Бонд у монографії "Британська військова політика між двома Світовими війнами" [7] висвітлює проблему невідповідності Великої Британії та її союзників до війни. Він вважає, що Англія та Франція не були готові до протистояння німецькій загрозі ще в березні 1936 року, коли Гітлер здійснив ремілітаризацію Рейнської області. У подальшому становище тільки погіршувалося: Німеччина нарощувала озброєння, а західні держави проявляли стриманість, пасивність, які можна пояснити прагненням

Н. Чемберлена не стільки виграти час, скільки досягти широкої згоди з агресорами і мирним шляхом врегулювати протиріччя, зберегти безпеку в Європі [7, р. 387].

Слід наголосити, що "ревізіоністська" школа британських істориків залишається основним напрямом британської історіографії політики безпеки в Європі, яка проводилася Великою Британією. Представники цієї школи намагалися більш широко показати передвоєнну історію. В основі майже всіх робіт цього напрямку, як правило, було декілька підходів, які пов'язували відповідну зовнішню політику з економічною слабкістю британської економіки, домінуючим в суспільному настрої пацифізмом, фінансовими міркуваннями, роллю домініонів і військово-стратегічними обмеженнями.

На початку 1990-х років у зв'язку з розвитком диверсифікованого підходу, який зближував історію з іншими суспільними науками та змінював дипломатичну історію, виник новий напрямок у британській історіографії європейської політики безпеки міжвоєнного періоду – "пост-ревізіонізм". Цей напрям не відкидав здобутки попередніх вчених, він певною мірою їх синтезував. З цим напрямом, який враховував і критику британської зовнішньої політики, і її пояснення, пов'язаний пошук відповіді на питання "Чи була альтернатива європейському умиротворенню?" [3, с. 42].

Одним із здобутків вказаної школи, на нашу думку, стало дослідження відносин Великої Британії з іншими країнами перед війною. Так, проблемам створення альянсу із Францією та СРСР було присвячено ряд праць. Серед дослідників цього напрямку варто виділити П. Гейнса [12]. Він зосередив увагу на вивченні механізмів політики і процесів вироблення політичних рішень у кабінеті Н. Чемберлена. Цікавою є також робота М. Роя, який досліджував діяльність Р. Вансіттarta, незмінного заступника міністра закордонних справ у період з 1930 по 1938 роки. На думку дослідника, альтернативою "умиротворення" міг стати союз між Великою Британією, Францією та СРСР, який якщо і не попередив би війну, то зробив би перемогу над Німеччиною більш наближеною в часі. Цей союз міг забезпечити створення нової європейської системи безпеки, де головну роль мала відігравати Велика Британія [23, р. 174 – 175].

Ряд напрямків європейської зовнішньої політики Великої Британії розкриті у праці професора школи англійських досліджень університету Східної Англії Дж. Чармлі "Чемберлен і втрачений світ" [9], яка створена на основі документів з особистого архіву прем'єр-міністра. Ця монографія істотно доповнює наше уявлення про механізм прийняття найважливіших зовнішньополітичних рішень під час прем'єрства Н. Чемберлена, про роботу британської дипломатії того часу. У свою чергу, дослідник історії міжнародних відносин Б. Маккерчер називав політику "умиротворення" таким же раціональним явищем, як і "баланс сил". У праці "Перехід влади: втрати Британії – переваги США" ним також було здійснено аналіз американсько-британських відносин того часу [17, р. 252].

Протягом 1990 – 2000-х років вийшла низка англійських колективних праць, присвячених названій проблемі. У 2005 році побачила світ узагальнююча праця З. Стейнер [27], де автор подає власне концептуальне осмислення всієї міжнародної історії 1920-х років. Дослідниця акцентує увагу на тому, що ключовим моментом у створенні європейської безпеки у 1920-ті роки було налагодження взаємодії Великої Британії, Франції та Німеччини.

Робота історика М. Кітчена "Європа між війнами" [16] також присвячена проблемам європейських відносин у 1920 – 1930-х роках. В ній простежується ідея

створення, розвитку, кризи Версальської системи, вивчається політика Великої Британії щодо інших європейських країн. Окрема увага надається британсько-радянським відносинам у міжвоєнний період. Дослідник дотримується думки, що заміна Версальського режиму Локарнським у 1925 році не тільки змінювала становище Німеччини в Європі, але й по-новому ставила питання про роззброєння і розхитувала територіально-альній статус-кво мирних договорів. Йшлося про зміну глобального підходу до вирішення проблем безпеки регіональним. У своїй праці М. Кітчен спробував проаналізувати різні сторони європейської політики безпеки у зазначений період, використовуючи при цьому широкий джерельний комплекс.

Без сумніву, особливе місце серед праць британських істориків, присвячених тематиці європейської безпеки, а також відносинам між Великою Британією та СРСР, займають роботи кембриджського історика, професора К. Нейлсона. У його монографії "Британія, Радянський Союз і крах Версальського порядку" [21] на основі аналізу дипломатичних документів простежено розвиток британсько-радянських відносин у міжвоєнний період, особливо у сфері побудови європейської системи безпеки, вивчено не тільки історію, а й особисті мотиви учасників. Це дослідження оцінюється як одне з найкращих у рамках тематики відносин між Лондоном та Москвою і не має аналогів ні в зарубіжній, ні в вітчизняній літературі. Крім того, різним аспектам зовнішньополітичної діяльності Великої Британії наприкінці 1930-х років присвячені статті автора в міжуніверситетських наукових збірниках [21].

У 2011 році опублікована ґрунтовна праця дослідниці С. Рудман "Ллойд Джордж та умиротворення Німеччини 1919 – 1945" [24], де вона дає характеристику європейській політиці британського прем'єра 1916 – 1922 рр. У монографії є спроба зробити аналіз розвитку геополітичних та історично обумовлених традицій британської зовнішньополітичної доктрини, політичної і дипломатичної взаємодії, співпраці Великої Британії з основними європейськими великими державами, від позитивної реалізації якої залежало запобігання гітлерівської агресії і Другої світової війни.

Британські історики дослідили найрізноманітніші напрями зовнішньої політики Великої Британії з 1918 по 1939 роки, створили як об'ємні монографії загального плану, так і досить вузькі, але надзвичайно глибокі й аргументовані наукові дослідження з даної проблеми. Говорячи про тематику їх студій з даної теми відзначимо значне зацікавлення проблемами політики "балансу сил" та "умиротворення", крізь призму яких розглядалася європейська діяльність Великої Британії. У своїх роботах британські науковці досліджують особливості побудови європейської системи безпеки, характер співпраці Великої Британії з європейськими країнами, альтернативи Версальському та Локарнському режимам безпеки, говорять про мотиви, якими керувалися тогочасні британські політичні діячі у зовнішній політиці країни.

Сучасні дослідники визначають три етапи в розвитку британської історіографії питання побудови європейської безпеки у 1920–1930-ті роки: "ортодоксальний", "ревізіоністський", "пост-ревізіоністський". Кожен з цих етапів відповідав домінуванню тієї чи іншої концепції, підходу, був нероздільно пов'язаний із доступними джерелами, які ставали основою для наукового вивчення міжвоєнної історії Великої Британії. "Ортодоксальна" школа отримала розвиток у 40–60-ті роки ХХ століття. Її представники (Л. Нам'єр, Дж. Вілер-Беннет, А. Роуз) критикували політику безпеки Великої Британії в Європі, політику "умиротворення" та дії уряду країни. Дослі-

дження ревізіоністів (М. Гілберт, Р. Готт, В. Медлікотт, Ф. Нортедж, Я. Колвін, К. Мідлмас) набули популярності в 60–90-ті роки ХХ століття. Вони дотримувалися думки, що зовнішня політика, у першу чергу, європейська політика безпеки урядових кіл Великої Британії у міжвоєнний період була виваженою, з виразним баченням завдань дипломатії. Вчені звертають увагу на те, що всередині британського суспільства були досить сильними пацифістські настрої, віра в дієздатність Ліги Націй, і це не могло не впливати на основні вектори зовнішньої політики країни. З 1990-х років у британській історіографії відбувся перехід до системного та комплексного підходу у вивченні даної проблематики і міжнародних відносин загалом, що призвело до виникнення "пост-ревізіоністського" напрямку (П. Гейнс, М. Рой, Б. Маккерчер).

Аналізуючи вищесказане, можна констатувати, що серед британських дослідників відсутній єдиний, цілісний підхід до питання еволюції зовнішньополітичного курсу Великої Британії протягом міжвоєнного періоду, головним завданням британських фахівців на сучасному етапі залишається комплексне вивчення проблеми європейської політики безпеки Великої Британії у 1920–1930-ті роки.

Список використаних джерел та літератури

- Джордан В.М. Великобритания, Франция и германская проблема в 1918–1939 гг.: анализ англо-французских отношений в период создания и проведения в жизнь Версальского договора / В.М. Джордан. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1945. – 330 с.
- Ерофеев Н.А. Медликотт У. Британская внешняя политика после Версаля, Гуч Г. Британская внешняя политика, 1919–1939 / Н.А. Ерофеев // Вопросы истории. – 1942. – №12. – С. 92–93.
- Павленко В., Крутько С. Британська історіографія політики умиротворення / В. Павленко, С. Крутько // Вісник Київського національного університету. Серія: Історія. – 2012. – Вип. 112. – С. 40–43.
- Черчилль У. Вторая мировая война: в 6 томах / У.С. Черчилль. – Т. 1: Надвигающаяся буря. – М.: Терра, 1997. – 333 с.
- A History of the Peace Conference of Paris. in 6 vol. / ed. by H.V. Temperley. – London: Oxford University Press, Hodder & Stoughton, 1920–1924.
- Aster S. Appeasement: Before and After Revisionism / Sidney Aster // Diplomacy & Statecraft. – 2008. – № 19. – P. 443–480.
- Bond B. British Military Policy between Two World Wars / B. Bond. – Oxford: Clarendon Press, 1980. – 436 p.
- Carr E. Britain: A Study of Foreign Policy from the Versailles Treaty to the Outbreak of War / E. Carr. – London; New York: Longmans, Green and Co, 1939. – 196 p.
- Charmley J. Chamberlain and the Lost Peace / J. Charmley. – London: Hodder and Stoughton, 1989. – 272 p.
- Cooper D. Old Men Forget: The autobiography / Alfred Duff Cooper. – London: Macmillan & Co, 1957. – 373 p.
- Feiling K. The Life of Neville Chamberlain / Keith Feiling – London: Macmillan & Co, 1970. – 477 p.
- Gaines P. Dilemmas of Appeasement: British Deterrence and Defense, 1934–1937 / Post Jr. Gaines. – Ithaca: Cornell University Press, 1993. – 363 p.
- Gilbert M. The Appeasers / Martin Gilbert, Richard Gott. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1963. – 444 p.
- Gooch G. British Foreign Policy 1919–1939 / G. Gooch. – London: Contemporary review, 1940. – 287 p.
- Kennedy G.C. Incidents and International Relations: People, Power, and Personalities / G.C. Kennedy, K. Neilson. – New York: Praeger Publishers, 2002. – 456 p.
- Kitchen M. Europe between the Wars: A Political History / M. Kitchen. – London: Routledge, 2006. – 472 p.
- McKercher B. Transition of Power: Britain's Loss of Pre-eminence to the United States, 1930–1945 / B.J.C. McKercher. – New York: Cambridge University Press Forthcoming, 1999. – 403 p.
- Medlicott W. British Foreign Policy since Versailles / W.N. Medlicott. – London: Methuen and Company, 1940. – 248 p.
- Medlicott W. British Foreign Policy since Versailles, 1919–1963 / W.N. Medlicott. – London: Methuen, 1968. – 316 p.
- Namier L. Europe in Decay: A Study in Disintegration / Lewis B. Namier. – London: Macmillan, 1950. – 313 p.
- Neilson K. Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919–1939 / K. Neilson. – New York: Cambridge University Press, 2006. – 379 p.
- Northedge F. The Troubled Giant: Britain among the Great Powers, 1916–1939 / F.S. Northedge. – London: Praeger, 1966. – 657 p.
- Roi M. Alternative to Appeasement: Sir Robert Vansittart and Alliance Diplomacy, 1934–1937 / Michael Roi. – Westport: Praeger, 1997. – 389 p.
- Rudman S. Lloyd George and the Appeasement of Germany, 1919–1945 / S. Rudman. – Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2011. – 295 p.
- Selsam J.P. The Attempts to Form an Anglo-French Alliance, 1919–1924. / J.P. Selsam. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1936. – 149 p.
- Simon J. The Retrospect / John Allsebrook Simon. – London: Hutchinson, 1952. – 244 p.
- Steiner Z. The Lights that Failed: European International History 1919–1933 / Z. Steiner. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 267 p.
- Troubled Neighbours: Franco-British Relations in the Twentieth Century / ed. by N. Waites. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1971. – 386 p.
- Watt D. Appeasement: the Rise of Revisionist School? / D.C. Watt // Political Quarterly. – 1965. – № 36. – P. 47–53.

References

- DZHORDAN, V.M. (1945) *Velikobritaniia, Frantsiia i germanskaia problema v 1918–1939 godakh: analiz anglo-frantsuzskikh otnoshenii v period sozdaniia i provedeniia v zhizn Versalskogo dogovora*. Moscow: Izdatelstvo politicheskoi literatury.
- EROFEEV, N. (1942) Medlikot U. Britanskaia vneshniaia politika posle Versalia, Guch G. Britanskaia vneshniaia politika, 1919–1939. *Vo prosy istorii*. 12, 92–93.
- PAVLENKO, V., KRUTKO, S. (2012) *Brytanska istoriografiiia polityky umyrotvorennia. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Istoria*. 112, 40–43.
- CHERCHILL, U. (1997) *Vtoraia mirovaia voina: v 6 tomakh*. Vol. 1. Moscow: Terra.
- TEMPERLEY, V. (ed.) (1920–1924) *A History of the Peace Conference of Paris*. 6 vols. London: Oxford University Press, Hodder & Stoughton.
- ASTER, S. (2008) *Appeasement: Before and After Revisionism. Diplomacy & Statecraft*. 19, 443–480.
- BOND, B. (1980) *British Military Policy between Two World Wars*. Oxford: Clarendon Press.
- CARR, E. (1939) *Britain: A Study of Foreign Policy from the Versailles Treaty to the Outbreak of War*. London; New York: Longmans, Green and Co.
- CHAMBLEY, J. (1989) *Chamberlain and the Lost Peace*. London: Hodder and Stoughton.
- COOPER, D. (1957) *Old Men Forget: The autobiography*. London: Macmillan & Co.
- FEILING, K. (1970) *The Life of Neville Chamberlain*. London: Macmillan & Co.
- GAINES, P. (1993) *Dilemmas of Appeasement: British Deterrence and Defense, 1934–1937*. Ithaca: Cornell University Press.
- GILBERT, M., GOTT, R. (1963) *The Appeasers*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- GOOCH, G. (1940) *British Foreign Policy 1919–1939*. London: Contemporary Review.
- KENNEDY, G.C., NEILSON, K. (2002) *Incidents and International Relations: People, Power, and Personalities*. New York: Praeger Publishers.
- KITCHEN, M. (2006) *Europe between the Wars: A Political History*. London: Routledge.
- MCKERCHER, B. (1999) *Transition of Power: Britain's Loss of Pre-eminence to the United States, 1930–1945*. New York: Cambridge University Press.
- MEDLICOTT, W. (1940) *British Foreign Policy since Versailles*. London: Methuen and Company.
- MEDLICOTT, W. (1968) *British Foreign Policy since Versailles, 1919–1963*. London: Methuen.
- NAMIER, L. (1950) *Europe in Decay: A Study in Disintegration*. London: Macmillan.
- NEILSON, K. (2006) *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919–1939*. New York: Cambridge University Press.
- NORTHEDGE, F. (1966) *The Troubled Giant: Britain among the Great Powers, 1916–1939*. London: Praeger.
- ROI, M. (1997) *Alternative to Appeasement: Sir Robert Vansittart and Alliance Diplomacy, 1934–1937*. Westport: Praeger.
- RUDMAN, S. (2011) *Lloyd George and the Appeasement of Germany, 1919–1945*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- SELSAM, J.P. (1936) *The Attempts to Form an Anglo-French Alliance, 1919–1924*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- SIMON, J. (1952) *The Retrospect*. London: Hutchinson.
- STEINER, Z. (2005) *The Lights that Failed: European International History 1919–1933*. Oxford: Oxford University Press.
- WAITES, N. (1971) *Troubled Neighbours: Franco-British Relations in the Twentieth Century*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- WATT, D. (1965) *Appeasement: the Rise of Revisionist School? Political Quarterly*. 36, 47–53.

Надійшла до редколегії 24.09.15

K. Semeniak, Masters Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BRITISH HISTORICAL STUDY ON THE FORMATION OF THE EUROPEAN SECURITY AND GREAT BRITAIN'S ROLE IN THIS PROCESS IN THE 20–30s OF THE 20th CENTURY

The article presents an overview of the main stages in the development of British historiography on the question of forming the European security system in the interwar period. The development of historical works on the topic of European security policy in 1920–1930s is divided for three chronological stages (1. 1930–1950, 2. 1960–1980, 3. 1990–2000). The most common conceptual approaches of the British historical science are analyzed ("orthodox", "revisionist" and "post-revisionist" directions). The main features of security policy in Europe after the First World War are determined. The system of European security consists of the principles of collective and mutual security guarantees. The origin and development of the policy of "appeasement" are investigated. The cooperation of Great Britain with France, Germany, the Soviet Union and other European countries in the European system of security is regarded. On the basis of general analysis of the works of British historians the main factors that influenced the political course of the United Kingdom in building of the security policy in Europe in the interwar period (the belief in the ability of the League of Nations, the public mood of the British, foreign policy interests of the state, etc.) are defined. The role of Great Britain in the construction of the new security system in Europe is found out.

Key words: historiography, security system, orthodox direction, revisionism, post-revisionism, appeasement.

УДК 378.1(477)(073)

Є. Хан, канд. іст. наук
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ

У статті розглядаються окремі аспекти євроінтеграційних прагнень України, пов'язаних з реформуванням системи вищої освіти в рамках участі у формуванні єдиного європейського освітнього простору та реалізації основних принципів Болонського процесу. Розкрито та проаналізовано проблеми цивілізаційного вибору України через призму освітніх реформ та переходу на європейські освітні стандарти. Продемонстровано порівняльну характеристику реалізації Болонського процесу в системі вищої освіти України та Росії.

Ключові слова: Болонський процес, євроінтеграція, вища освіта.

Сутнісною ознакою ХХІ століття є всеохоплююча глобалізація. Вона невинно пов'язує не лише ринки та технології, а й держави та нації, демонструючи свій потужний вплив на життя людини й суспільства. Безсумнівною є те, що світ стає цілісним у фінансово-економічному, інформаційному та технологічному аспектах. Інтеграційні процеси охоплюють і культурно-духовну сферу, зокрема освіту. З 2005 року Україна є повноправним учасником Болонського процесу, головною метою якого є створення загальноєвропейської освітньої системи та покращення процесів академічних обмінів.

Однак, інтеграція України до європейського освітнього простору включає в себе більш широкий спектр філософсько-політичних, доктринальних проблем, пов'язаних з глобальними викликами сучасного світу та є важливою складовою цивілізаційного вибору України. Сфера освіти є ключовою у досягненні високого рівня соціально-економічного, політичного, культурного розвитку. Наша держава історично є європейською країною і тому розвиток української освіти, науки і культури варто розглядати в контексті європейських цінностей, що передбачають гуманізм, лібералізм, демократичність, індивідуалізм та особисту свободу кожного.

Варто зазначити, що саме зараз гостро постає проблема цивілізаційного вибору, оскільки Україна переживає дуже складні часи, пов'язані, перш за все з агресією північного сусіда, окупацією частини нашої території, а також вкрай складною внутрішньою політичною та соціально-економічною ситуацією. Тому на сьогоднішній день дуже важливо чітко усвідомлювати всі небезпеки та загрози, які постають перед нашою державою і шляхом реформ та якісних змін стати дійсно великою, процвітаючою європейською державою.

Мета статті полягає у аналізі цивілізаційного вибору України через призму реформування системи вищої освіти в рамках участі у формуванні єдиного європейського освітнього простору.

Завдання статті полягають у тому щоб охарактеризувати основні моменти, пов'язані з процесом рефор-

мування системи вищої освіти України в рамках участі у Болонському процесі та шляхом порівняльного аналізу виявити основні зміни та досягнення, що відбулися в українській вищій школі за останні десять років.

Джерельною основою для вивчення даної проблеми є Закони України та урядові документи, накази, постанови та розпорядження Міністерства освіти та науки України, міжнародні угоди та виступи і заяви офіційних державних осіб, статистичні дані та результати соціологічних опитувань, а також спеціальна література, представлена монографіями, публікаціями, виступами на конференціях, наукових з'їздах українських вчених, ректорів деяких українських вищих навчальних закладів, професорсько-викладацького складу, працівників освітньої сфери.

Проблематика реформи освітньої сфери та участі України у Болонському процесі висвітлена зокрема у працях В. Кременя [1], М. Степка, Я. Балюбаши, Ю. Сухарнікова [2], О. Литвина [3], М. Згуровського [4], В. Андрущенка [5], В. Вікторова [6], М. Данилишина [7], Г. Калінічевої [8] та ін.

Національна система освіти України років незалежності суттєво відрізняється від освіти радянських часів. При цьому серед основних відмінностей можна зазначити як безперечно позитивні, так і, на жаль, такі, що не відповідають вимогам часу, потребам суспільства й інтересам самих споживачів освітніх послуг. Тому сьогодні загальною проблемою постає вибір та обґрунтування доцільних шляхів модернізації освітньої системи, передусім вищої школи. Процеси глобалізації економічних і духовно-культурних зв'язків, становлення і прискорений розвиток постіндустріального суспільства, широке впровадження високих технологій вимагають адекватної реакції вищої школи. Це завдання стає тим більш актуальним, оскільки традиційна система професійної підготовки кадрів вже не може задовольняти повною мірою потреб національної економіки, науки і культури. Рівень професійної компетенції і культури, характер розвитку особистісних рис і якостей випускни-